

Modernitenin Romantik Eleřtirisi¹

Araş. Gör. Zeynep BERKE²

Özet

Romantizm Avrupa’da 1790 – 1850 yılları arasında bir edebiyat, sanat ve felsefe hareketi olarak ortaya çıkan düşünce akımının genel adıdır. Romantizm, Avrupa ülkelerinde farklı yorum ve yansımalarla karşımıza çıkmış olsa da, aydınlanmanın akılcılığı yücelten, evreni ve doğayı bir makina olarak gören tavrına yönelik eleştirel bir tutumun benimsenmesi noktasında bir ortaklık gösterirler. Bu çalışmada Romantizm öne çıkan temsilcilerinden hareketle genel hatlarıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Romantizm, modernite, aydınlanma, sanat.

Romantic Criticism of Modernity

Abstract

Romanticism is the general name of the thought movement that emerged as a movement of literature, art and philosophy in Europe between 1790 and 1850. Romanticism emerged with different interpretations and reflections in European countries. It is a critical attitude towards the attitude of enlightenment, which considers rationality and sees the universe and nature as a machine. In this study, the most prominent representatives of Romanticism and Romanticism will be discussed.

Keywords: Romance, modernity, enlightenment, art.

¹ Bu çalışma 21-23 Ekim 2018 tarihlerinde Antalya’da düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri (SADAB) Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulmuştur.

² Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü, zeynepberke@gmail.com

Giriş

Romantizm bir tepki ve eleştiri felsefesi olarak görülebilir, çünkü akımın temsilcilerini harekete geçiren şey içinde yaşadıkları çağda hüküm süren felsefi paradigmanın evrene, insana, doğaya, ahlâka ve topluma yönelik kabullerine yönelik karşı çıkışları olmuştur. Bu nedenle eleştiriye geçmeden önce, neyin eleştirildiğini anlamak önem taşımaktadır.

Modernite projesinin sunduğu evren tasavvurunun temelinde, insan zihni dışındaki her şeyin maddeden ibaret olduğu kabulü bulunur. Modern doğa bilimlerinin bulguları evrenin, ilahi bir düzen değil erekselliği olmayan, nedenselliğin hüküm sürdüğü, dili matematik olan mekanik bir düzen olduğunu öne sürer. Bu yeni evren kavrayışında mucizelere, vahye, herhangi bir tanrısal müdahaleye de yer yoktur. Çoğu filozof için Tanrı yalnızca bu muazzam makinayı kuran ve onu kendi haline bırakan bir figürdür. Bilim artık ilahi bir ereğe yönelmediği için, tek amacı insanın yaşam alanını daha güvenli ve konforlu hale getirmektir. Nedenselliğin hükmettiği mekanik evren anlayışından hareketle, doğaya insanın keşfedeceği ve bu sayede kontrol altına alabileceği, hükmedebileceği cansız bir madde alanı olarak yaklaşılır. Doğayı artık yer tanrıçası Gaia'nın hükmettiği kutsal bir alan olarak görmeyen modern bilimin tek arzusu onu dize getirmek, sömürmek, zincirlemektir.³ Modern düşüncenin bu arzusu, özellikle Francis Bacon'un eserlerinde çok açık bir biçimde ifade bulmaktadır.

Evrendeki tüm bu maddi varlıklar; yani tüm öğeleri ile birlikte doğa, katı bir determinizme; etki-tepki zincirinden ibaret olan fizik yasalarına tabidir. Nitekim modern filozofların en büyük problemlerinden biri, bu nedensellik alanı içinde özgürlüğe yer açmak olmuştur. Bu sorun her filozof tarafından farklı şekilde çözülmeye çalışılmış olsa da, ortak yargı insanın yalnızca maddi bir varlık olmayıp, aynı zamanda doğadaki nedenselliğe tabi olmayan, gayri-maddi bir yanının bulunduğuudur.

İnsanın ruh ve bedenden oluşan ikili bir yapıya sahip olduğu fikri modernlerin icadı değildir. Ruh-beden düalizmi Pythagorasçılardan beri felsefe sahnesinde sıklıkla karşımıza çıkmış olan bir anlayıştır. Ancak Descartes ve onu izleyen modern filozoflar “ruh” kelimesini kullanmamış, insanın maddi yanı ile karşıtlık içinde yanını “zihin” kavramı ile ifade etmeyi tercih etmişlerdir. Bu bilinçli seçimin başlıca iki nedeni, ruh kavramının yaşadıkları dönemde sahip olduğu teolojik çağrışımlarını dışarıda bırakmak ve canlılık ile

³ Capra, Fritjof, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, s.38.

bilinçlilik, yani bitkiler ve hayvanlar ile insan arasındaki ayrımı vurgulayacak bir kavram seçmek olmuştur.⁴

Descartes'a göre zihin, temel niteliği yer kaplamak olan maddi tözle karşıtlık içindeki, özü düşünme ve bilinçlilik olan tözden meydana gelir. Beden, üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğumuz bir makine gibidir. İnsanı diğer tüm nesne ve varlıklardan ayıran şey zihni, bilinci ve akıl yürütme yetisidir. Bu tahayyülde insan, kendini doğanın, organik bütünün bir parçası olarak göremediği gibi kendi maddi bedeni ile dahi karşıtlık içine düşer. Ayrıca Descartes ve Kant gibi filozoflar, aklın tüm insanlarda ortak ve eşit olduğunu ve aynı çalışma ilkeleri ile işlediğini vurgulamakla, insanları yalnızca bedensel olarak değil zihinsel olarak da tek tipleştirme yolunu açmışlardır.

İnsan kendini ve toplumu şekillendirmek için ihtiyaç duyduğu ölçütleri de artık kozmosta ya da Tanrı'da bulamaz. Tanrı'yı ya da ilahi düzeni, varlığa, bilgiye, ahlaka ve politikaya ilişkin teorilerde bir dayanak noktası olarak kullanmak söz konusu olamaz. Dolayısıyla, tüm bu alanları yeniden tanımlama, kavramların içlerini doldurma diğer bir deyişle anlam alanını "sil baştan" inşa etme görevi insan aklına düşmektedir. Tam da bu nedenle modernitenin en temel karakteristiklerinden biri insan aklına duyulan sarsılmaz güvendir. Modernler, aklın ne şekilde kullanılması gerektiği konusunda bir çerçeve dayatmışlardır. Buna göre rasyonel düşünme, inançtan, sezgilerden, duygulardan bağımsız olmalı yani akıldışı olanı dışarıda bırakmalıdır. Zaten bu akıl anlayışı, modern bilimin yöntemlerine öykünme sonucunda şekillenmiştir.

Romantizm Hareketi

Modernlerin çizdiği resimde karşımıza çıkan insanı şöyle tarif edebiliriz: Ruhsuz, cansız, "büyüsüz" bir makinanın içinde yaşayan uzamsız, benliğini aşan bir anlam ve amaçtan yoksun, özgür olup olmadığı şüpheli, yapay bir toplum içinde var olmaya çalışan, yapayalnız birey. Aydınlanma olarak adlandırılan bu sürecin, bu açıdan bakıldığında ortaya pek de aydınlık bir tablo çıkarmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Romantizm hareketi

⁴ Shaffer, Jerome, Zihin Felsefesi, s.16.

tam da bu noktada, Aydınlanma projesinin çizdiği tablonun karanlık yanını gören filozoflar, sanatçılar ve edebiyatçılar tarafından ortaya atılmıştır.

Kökleri aslında Rousseau’da olan romantizmin, genel olarak ifade edildiğinde, soyut olan karşısında somutu, eşbiçimlilik veya birörneklik yerine çeşitliliği, sonlu karşısında sonsuzluğu, kültür ve uzlaşımın yerine doğayı, mekanik olana karşı organik olanı, kural ve tahditler yerine özgürlüğü öne çıkartan bir hareket olduğu söylenebilir.⁵

Romantizmin akımının temsilcisi kabul edilen farklı filozofların ortaya koydukları düşüncelerde karşımıza çıkan ortak temaların başında, Aydınlanmanın katı akılcılığına yönelik eleştiri ve hatta düşmanlık bulunur. İkinci ortak tema, “bütün bir Batı felsefesi tarihi boyunca varlığını devam ettiren ve Kant’ta da numen-fenomen şeklinde müşahade edilen düalizmden kurtulma ve dünyayı bütünlüklü bir biçimde kavrama”⁶ çabasıdır. Diğer bir deyişle romantikler, insan ile doğa arasındaki özsel karşıtıktan doğan yabancılığı ve kopukluğu fark etmiş ve buna felsefelerinde çözüm bulmayı hedeflemişlerdir. Romantikler için doğa, tahakküm altına alınacak cansız ve anlamsız bir atom yığını değil, düzenli, kutsal, manevi ve anlamlı bir bütündür. İnsan ne bedensel ne zihinsel olarak doğadan ayrı ve kopuk bir varlık değil, bu organik bütünün bir parçası olarak görülmüştür. Öte yandan zihin de, bambaşka bir biçimde kavranmaya başlanmıştır. İnsan zihninin en önemli ve değerli özelliği olarak görülen akılcılık değerden düşmüş, bunun yerine modernlerin “akıl dışı” olarak damgalayarak küçümsemediği yetiler olan duygulanımlar, hayal gücü, sezgiler ve hatta dinî ve mistik tecrübeler öne çıkmıştır. Romantikler, insanın hakikatin bilgisine ancak bu yetilerini kullanarak ulaşabileceğini ve özgürleşebileceğini savunmuştur. Özellikle muhayyile ve irade kavramları Romantizm düşüncesinin en merkezi kavramları haline gelmişlerdir.

Pek çok romantik açılarından muhayyile bir anlamda varoluşun bütünü, varlığın gerçek temeli, bütün hakikatlerin aracısıydı. Hem bilince nüfuz eden hem de dünyayı şekillendiren muhayyile gibi irade de romantikler için bilgiden önce gelen,

⁵ Cevizci, Ahmet, Felsefenin Kısa Tarihi, s.412.

⁶ Küçükalp, Kasım, “Romantikler ve Parçalılığın Onaylanması”, Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida, Sentez Yayınları, Bursa 2008, s. 267.

insanı ve evreni yeni yaratıcılık ve bilinç katmanlarına yükselten bir güç olarak değerlendirildi.⁷

Hayal gücüne yüklenen anlam ve değer, doğallıkla onun dışı vurumu olan sanatsal etkinliğin Romantikler açısından ayrı bir önem taşımasına neden olmuştur. Ayrıca akıl dışı olarak kabul edilip dışarıda bırakılan mistik ve dini tecrübelerin tekrar insani deneyimin bir parçası haline getirilmesi ile birlikte, “kutsal” ile kurulan öznel ilişkilere kapı açan yeni dini kavrayışlar benimsenmeye başlanmıştır. Ayrıca modernizmin doğa bilimlerine aşırı önem verdiği yerde, Romantikler insanı merkeze alan sosyal bilimleri öne çıkarmışlardır.

Tüm bu gizemli derinlikleri ve yaratıcılığı ile ele alınan her bir insan artık eşsiz, nev’i şahsına münhasır bir varlık olarak görülmektedir. Bu tavır, modernitenin sabit ve değişmeyen bir insan doğasına yönelik vurgularının tam karşısında konumlanır.

Modernizmin geleneğe yönelik olumsuz tavrı ve evrenselciliği de Romantiklerin eleştirisi oklarından kurtulamamıştır. Romantikler, insanın eşsizliğine ve değerine vurgu yaptıkları gibi, farklı toplumların yarattığı kültürlerin ve geleneklerin de eşsiz ve değerli olduğunu savunmuşlardır. Geleneği “kolektif hikmet deposu, bir halkın ruhunun tahakkuk ve test edilmiş fikirleri”⁸ olarak görmüşler ve bu nedenle de ayrı ayrı milletlerin ve geleneklerin korunması gerekliliğine vurgu yaparak milliyetçilik akımının da düşünsel temellerini atmışlardır.

Romantizm Almanya’da ilk olarak bir sanat hareketi olarak ortaya çıkmış, sonrasında yaygınlaşarak bir dünya görüşü ya da felsefe hareketi haline gelmiştir.⁹ Alman romantizmi Jena ve Berlin kentlerinde başlayıp, sonraları Heidelberg’te odaklaşan ve Tübingen çevresinde oluşan geç romantizm evresinde son bulmuştur.¹⁰

Sonuç

Romantik hareketin savunucusu olduğu kavrayışta doğa, içkin bir anlama ve değere sahip olan, gizemlerle, sırlarla dolu bir alan olarak kaybettiği büyüsunü yeniden kazanırken,

⁷ Cevizci, Ahmet, Felsefenin Kısa Tarihi, s.414.

⁸ Cevizci, Ahmet, Felsefenin Kısa Tarihi, s.414.

⁹ Cevizci, Ahmet, “Romantizm”, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2000.

¹⁰ Şara Sayın, “Alman Yazınında Romantik Dönem”, Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi, Sayı 7 (1990), s. 105.

insan da doğanın gizemlerini, kendi zihinsel derinliği ile çözmeye muktedir, yaratıcı bir varlık olarak hem eşsizliğini hem de özgürlüğünü yeniden kazanmıştır.

Kaynakça

CEVİZCİ, Ahmet, **Felsefenin Kısa Tarihi**, Say Yayınları, İstanbul 2012.

HUCH, Richarda, **Alman Romantizmi**, çev. Gürsel Aytaç, Doğubatu Yayınları, Ankara, 2005.

KULA, Onur Bilge, “Hegel’in Alman İdealizminin En Eski Dizge Programı ve Romantik Yazın Kuramı”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi** / Journal of Faculty of Letters, Cilt/Volume 26 Sayı/Number 1 (Haziran/June 2009), ss. 135-143.

KÜÇÜKALP, Kasım, **Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida**, Sentez Yayınları, Bursa 2008.

RUSS, Jacqueline, **Avrupa Düşüncesinin Serüveni**, çev. Özcan Doğan, Doğubatu Yayınları, Ankara 2011.

SAYIN Şara, “Alman Yazınında Romantik Dönem”, **Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Sayı 7 (1990), ss. 99-112.